

Panorama Soruyor

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 50. Yılı - Ersin Embel

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 50. Yılı

1. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Türk dış politikası ve Kıbrıs'taki Türk toplumu bakımından kısa vadedeki sonuçlarını değerlendirir misiniz?

2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edildiği günden bu yana maruz kaldığı ambargo ve diplomatik izolasyonun sona erdirilmesi için Türkiye'nin izlediği

politikaları nasıl
yorumlarsınız?

3. Orta Doğu'da ve Doğu Akdeniz'de çatışmaların yükseldiği, genel olarak dünyada da büyük bir savaş tehlikesinden bahsedilen bir konjonktür, Kıbrıs sorununu nasıl etkiler?

Kıbrıs sorunu, 1950'lerin başlarında, İngiliz yönetimi sonrasında adanın geleceğine ilişkin olarak ortaya çıkan kaygılar çerçevesinde doğdu. Soğuk Savaş dinamikleri içinde, NATO bünyesinde herhangi bir zafiyete yol açmaması amacıyla ABD ve İngiltere'nin de etkin biçimde dahil olduğu bir Türk-Yunan sorunu olarak görüldü, bu çerçevede bir çözüm arandı. Türkiye bakımından, Kıbrıs Türklerinin selameti ve egemenlik hakları kadar Yunanistan karşısında Akdeniz'de korunmak istenen dengenin de önemli bir gerekçe teşkil ettiği Kıbrıs konusunda, cumhuriyet tarihinin en radikal kararlarından biri alınarak 1974'te, yani sorunun ortaya çıkmasından itibaren yaklaşık 20 yıl içinde, gerek icrası gerekse yarattığı sonuçlar dikkate alındığında istisnai nitelikte bir askeri operasyon düzenlendi. 20 Temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs Barış Harekâtı, Kıbrıslı Türklerin adanın kuzey kesiminde toplandığı ve Rumlardan coğrafi olarak ayrıldığı yeni bir dönemi başlattı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğu (1983) fakat gerek hiçbir ülkenin tanımayışı gerekse maruz kaldığı ambargo koşulları nedeniyle Türkiye'ye adeta bağımlı halde varlığını sürdürdüğü bu dönemde, hem Yunanistan (1981), hem de - Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (2004) Avrupa Birliği üyesi oldular. Taraflar arasında BM çerçevesinde yürütülen sayısız müzakere başarısızlıkla sonuçlanırken Annan Planı'nı reddeden Rum tarafını üye olarak kabul eden AB de kalıcı bir çözüm üretmekten uzak kaldı. Bu haliyle Kıbrıs Sorunu, Türk dış politikasının en önemli başlıklarından biri olmaya devam etmektedir.

Doç. Dr. Ersin Embel
Altınbaş Üniversitesi

Panorama Soruyor'un bu bölümünde, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 50. Yıldönümü münasebetiyle Kıbrıs konusunu ele aldık. Üç soru çerçevesinde, hem harekâtın sonuçlarını hem de 1974'ten sonra başlayan sürecin Kıbrıs sorununu nasıl etkilediğini konunun uzmanları değerlendirdiler.

Prof. Dr. Enis Tulça
Galatasaray Üniversitesi

İki aşamalı olan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtlarının aralarındaki üç haftalık süre ile ikincisi sonrası süreç Türkiye ve Kıbrıs Türkleri açısından farklı çekince ve neticeler vermiş olsa da biz tabii ki esas olarak 2. Barış Harekâtı sonrası değerlendirilmek durumundayız. Öncelikle 1974 sonrası, adadaki Türk toplumu için güvenlik, huzur ve barış ortamını getirmiştir. Takip eden yarım asırlık süreç içinde münferit hadiseler hariç Kıbrıs Türkleri için 1963 ila 1974 arasında yaşanan trajediler, baskılar, tehditler son bulmuştur. Şüphesiz Türkiye açısından Kıbrıs Barış Harekâtları Yunanistan'ın uzun yıllardır hedeflediği enosis ve Kıbrıs'ı Giritleştirme hedefinin önünü kapatmıştır. 15 Temmuz 1974'te adada Makarios'u deviren cunta ve Sampson yönetimi bir hafta içinde Kıbrıs için enosis ilanını gerçekleştirecekti. Ağustos 1974 sonrası ise kısa vadede Türkiye'ye karşı artan dış dünya baskıları karşısında Şubat 1975'te adada Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) ilan edilmesi önemli bir aşamadır. Bu, birincisi, Makarios Aralık 1974'te ABD'den adaya döndükten sonra "artık Makarios da döndü, darbe ona karşı yapılmıştı şimdi döndüğüne göre anayasal düzeni Kıbrıs'ta tekrar düzenleyelim, bunun için de önce Türk askeri adadan ayrılmalı" söylemine karşı; ikincisi, Makarios ve Rum kesiminin Rauf Denктаş'ı sadece Türk toplumu lideri olarak muhatap alma ve hitap gayretlerine karşı; üçüncüsü, iki bölge ve iki ayrı yönetim oluşmasını gerektiren o zamanki Türk görüşünün böylece federal bir çözümü de desteklediğinin kanıtı idi. KTFD'nin kuruluşu Rum tarafı ve dünyaya bu mesajları veriyordu. Türk dış politikası açısından ise Türkiye'nin 2. Barış Harekâtı'nı dünya kamuoyuna anlatamadığı açıktır. Akabinde kısa vadede önemli bir zirve olan Şubat 1977 Makarios-Denктаş zirvesinde mesafe alınmasına rağmen Kıbrıs sorununun Yunanistan Avrupa Topluluğuna girmeden önce çözülmesi mümkün olmadı. İleriki yıllarda Türkiye'nin de bu örgüte tam üyelik tutkusu paralelinde, Kıbrıs meselesi, Ocak 1981 ve özellikle Mayıs 2004 sonrası Brüksel'in müdahil olduğu bir mücadele haline gelmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanından sonra zaman ilerledikçe özellikle adaya göçmen politikalarından dolayı zaman zaman Kıbrıs Türk halkı arasında Türkiye karşıtı söylemler olmuştur. Diğer taraftan ilk yıllarda olmamakla birlikte bugün yaklaşık iki kuşak sonrası Türkiye'nin 1974'teki garantör ülke olarak müdahalesinin önem ve değerini doğal olarak olayları yaşamadıkları için daha az ölçebilen bir nesil artık KKTC'de mevcuttur. Bu konuda zaman Rum tarafı

ve Rum tezleri lehine ilerlemektedir. Ayrıca Rum tarafının 2004 yılından beri AB üyesi olması kuzeydeki gençlere özellikle güneyin söylemlerine itibar etmede alan açmıştır. 2004 Annan Planı'nda gençlerin "evet" oyları da bunu teyit etmektedir. Ancak KKTC halkı bu "evet" tercihini günlük yaşantısına, izolasyonları kaldırmaya tahvil edememiştir. Bunlar Türkiye'nin yıllardır KKTC için verdiği diplomatik mücadelelerin dışa yansıyan, KKTC içindeki zorluklarıdır. Diğer taraftan, Yunanistan ve Rum kesiminin haksız olduğu noktada dahi haklı imajı verme ve gürültü koparmadaki yeteneği, Batı dünyasının Helenizm'e verdiği sınırsız destek, ABD'deki Yunan lobisi etkinliği, Türkiye'nin izlediği politikalar karşısındaki zorluklardır. BM'de 1983 Kasım ayında yeni kurulan KKTC'nin tanınması oylamasında ülkeyi tanımaya hazırlanan 2-3 Ortadoğu ülkesini ABD delegelerinin nasıl engelledikleri hafızalaradır. Yıllar içinde de KKTC'nin Türk dış politikasına yakın, Pakistan, Bangladeş, Azerbaycan, Katar, Libya gibi ülkeler tarafından tanınması bir türlü gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan 2004 Annan Planı'nın evet/hayır olarak neticelenmesi 1960 düzeninin devamı açısından büyük şans olmuş ve garantörlük mekanizması ve Türk askerinin adada bulunmaya devam etmesi bugüne kadarki izlenen politikaların başarılı taraflarıdır. Uzun yıllar içinde Türkiye KKTC'nin maruz kaldığı izolasyonlar ve ambargoların aşılabilmesi açısından yukarıda bahsettiğimiz sebeplerin de etkisi ile yetersiz kalsa da barış harekâtları ile asıl amaç olan Türk toplumunun barış ve güven içinde yaşaması yarım asırdır temin edilmiştir. Bu açıdan Kıbrıs meselesi bizim için 1974'te tamamlanmıştır.

Uzun yıllar Yunanistan bir Türk-Yunan diyalogunun oluşması için Kıbrıs sorununu öne sürer, "önce Kıbrıs çözülmelidir" derdi. Sadece bu son "pozitif gündem" sürecinde Yunan diplomasisi Kıbrıs meselesini bunun dışında tutmuş ve önce Ege sorununda ilerlemeye yeşil ışık yakar görünmüştür. Ancak bu pozitif gündem sürecinin Türkiye ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki menfaatlerinin takibi ve karşılaşması sırasında bana sorarsanız her an intikaya uğraması ihtimali vardır. Soruda bahsedilen Doğu Akdeniz'deki geniş ölçekli çatışma riskleri ve dünya savaşı tehlikeleri içinde Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ulaştığı askeri kapasite önem arz etmektedir ve Türkiye tarafından yakından takip edilmelidir. Caydırıcılığımızın devamı Yunanistan gibi bir komşu karşısında çok önemlidir. 1993 yılından beri Rum-Yunan askeri doktrini kapsamında Rum kesimi KKTC, Yunanistan ise Türkiye'ye karşı sürekli silahlanmaktadır. Şüphesiz bugüne kadar Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı Ege'de ani bir hava saldırısı ve silahlı çatışma

macerasına girmeye Türkiye'nin KKTC'deki askeri varlığı engellemiştir demek yanlış olmaz. Ancak Rum kesiminin KKTC'deki Türk askeri varlığına karşı silahlanması ve Batı desteği ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ege'de ise Yunanistan hava kuvvetlerinde ciddi sıçrama gerçekleştirmiştir. Bu açıdan 2030'lara kadar silah sanayimizin ürettiği tüm hava unsurlarının adetli olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne katılmasına kadar 2024-2030 dönemi, Türk-Yunan veya Kıbrıs'ta bir çatışma riski açısından hassastır. Zira Yunanistan üretmemekte, sürekli satın almaktadır ve halihazırda savaş uçağı filolarında yenileme gerçekleştirmiştir. Sorudaki savaş ihtimalleri, Doğu Akdeniz'de veya 3. Dünya Savaşı tehlikeleri çerçevesinde olabileceği gibi bir Türk-Yunan çatışması yukarıda bahsettiğim ikili sürtüşmelerden de çıkabilir. Şunu unutmamalıyız ki Türk-Yunan dostluğu gerçekleştiği geçmiş dönemlerde çok kıymetli olmakla birlikte, Ege'de Yunanistan maksimalist politikalarını gerçekleştirmek, Kıbrıs'ta da Rum kesimi çözüme yanaşmayarak garantörlük sisteminin sona ermesi ve Türk askerinin adadan ayrılması için her yolu deneyecektir. Geçtiğimiz 50 yıl zannederim bizlere bunu kanıtlamıştır.

Bundan 50 yıl önce Türkiye'nin Kıbrıs askeri müdahalesi gerçekleşti. 15 Temmuz 1974'te Yunan cuntası tarafından Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbe sonrası ortaya çıkan şartlar, Ankara'nın garantör sıfatıyla Kıbrıs'a askeri müdahalesinin siyasal ve yasal gerekçesini oluşturdu. Neydi bu şartlar? Birincisi, uluslararası toplumun adanın meşru yönetimi olarak tanıdığı Makarios yönetimi silah zoruyla alaşağı edilmişti. Kendisi askeri bir darbe ile işbaşına gelmiş olan Yunan cuntası, bu kez başka bir "bağımsız" ülkede hükümeti askeri darbeyle devirmişti. Yedi yıldır Yunanistan'ı yöneten cunta yönetimi iç sorunlarla baş etmede zorlanıyordu. *Enosis* yani Kıbrıs Adası'nın Yunanistan ile birleşmesi düşüncesini hayata geçirmek cunta yönetiminin popüleritesini ve hatta meşruiyetini artırabilirdi. Ancak adada Makarios'un yerine koyabilecek "makul" siyasetçi bulmada zorlanan cunta, son çare olarak azılı EOKA'cı Nikos Sampson'u devlet başkanı yapmıştı. Yeni Kıbrıslı Rum liderin kriminal geçmişi, yeni yönetimin dış dünyadan destek bulma olasılığını iyice zayıflatmıştı.

Prof. Dr. Serhat Güvenç
Kadir Has Üniversitesi

Sampson yönetimi, darbenin Rumların iç meselesi olduğu ve Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğine tehdit oluşturmayacağına dair teminat vermeye çalıştıysa da, Ankara'nın, darbenin asıl amacının *enosis* olduğuna şüphesi yoktu. Adanın tamamen Yunanistan'a bağlanması ise hem Türkiye'nin hem de adadaki Türklerin güvenlik çıkarlarına aykırı bir gelişme olacaktı. Sonuç olarak Ankara, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunurken birincil amacı *enosis*'e engel olmaktı.

Müdahalenin sonuçlarını değerlendirirken, kısa vadede Türkiye'nin *enosis*'i her ne pahasına olursa olsun engelleme hedefine eriştiği söylenebilir. İkinci olarak 1964'ten beri adadaki devletten tamamen dışlanan, adanın farklı yerlerine dağılmış anklavlarda, denize çıkışa olmadan yaşayan Kıbrıs Türkleri için denize çıkışı olan, güvenli bir bölge tesis edilmiştir. Bu sayede BM gözetiminde yürütülen toplumlararası müzakerelerde "iki bölge, iki toplumlu" siyasi çözümün coğrafi temelleri atılmıştır. 1980'lere dek adadaki çözüm arayışları bu esaslar

çerçevesinde sürmüştür.

Türk dış politikası açısından bakıldığında, Kıbrıs sorunu, Soğuk Savaş döneminde ABD çizgisinde yürütülen dış politikada ilk kez ulusal öncelikler ve hedeflere yer verilmesine neden olmuştu. Askeri güç tehdidi ile desteklenen Türkiye'nin Kıbrıs politikası, 1964 ve 1967 krizlerinde diplomatik uzlaşmalarla yetinmiş, üst perdeden dile getirilen askeri müdahale söylemleri havada kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin dış politikası açısından bir inandırıcılık ve itibar sorunu yaratmıştır. 1974'teki son krizde askeri güce başvurulması, Türkiye'nin kendi çıkarlarını savunma konusunda bir aktör olarak ciddiye alınması gerektiğini göstermiştir.

1974'ten sonra Türkiye Kıbrıs Barış Harekâtı sayesinde sahada yarattığı yeni gerçekliği, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye'nin haklarını ve çıkarlarını daha ileri noktalara taşıyacak yeni bir düzene dönüştürememiştir. Bu başarısızlığın altında, Bülent Ecevit'in Harekâttan hemen sonra Milli Selamet Partisi ile koalisyonu bitirmesi ve ardından Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarsızlık dönemine girmesi yatmaktadır. Bu istikrarsızlık, Kıbrıs'ta nihai bir çözüm için gereken güçlü siyasi iradenin oluşmasını engellemiştir. 1970'lerin ikinci yarısında çözüm bulmaya yönelik müzakereler de sonuç vermemiştir.

Bu süreçte Türkiye ile Yunanistan arasındaki denge de giderek bozulmuştur. Türkiye, 1947 Truman Doktrini'nden sonra Yunanistan'ın bir batılı kuruma ilk kez Türkiye olmadan girmesine göz yummuştur. Atina, 1975'ten

itibaren Avrupa Topluluğu'na (AT) üyelik yolunda ilerlerken, Türkiye siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu konuda bir strateji geliştirememiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye'yi Avrupa kurumlarının uzağına atarken, Yunanistan 1981'de AT'ye tam üye olarak katılmıştır. Yunanistan'ın AT üyeliği, hem Türkiye ile ikili sorunlarında hem de Kıbrıs meselesinde müzakere gücünü artıran bir manivela olmuştur.

1983'te Türkiye'deki askeri yönetim iktidarı yeniden sivillere devretmeden önce, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edilmiştir. Kıbrıslı Türklere yönelik uluslararası izolasyonlar bundan sonra ağırlaşmıştır. Zira BM Güvenlik Konseyi, tarihinin en sert kararlarından birini alarak diğer ülkeleri KKTC'yi tanımamaya çağırmıştır. Bugüne dek Türkiye dışındaki tüm ülkeler bu çağrıya uymuştur ve uymaya devam etmektedir. 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edildiğinde BM Güvenlik Konseyi, KTFD ilanını kınamış ancak aynı sertlikte bir karar almamıştı. Zira KTFD, Kıbrıs için kalıcı ve adil çözümün temel parametrelerini oluşturan "iki bölge, iki toplumlu federasyon" düşüncesinin en azından lafzına uygundur. Devletin adındaki "federal" ifadesi, nihai çözümün sonucunda kurulacak federasyona katılma iradesini ortaya koyuyordu. KKTC ise artık bu parametreleri tamamen bırakmış bir çözüm anlamına geldiği için şiddetli tepki gördü.

Kıbrıs Barış Harekâtı Kıbrıslı Türkler için her ne kadar denize çıkışı olan, güvenli bir bölge sağladıysa da bu bölgeden dünyaya sadece Türkiye üzerinden çıkış mümkündü. Müdahale adada toplumlararası çatışmalara son vermişti. Artık *enosis* diye bir seçenek de mümkün değildi. Ancak Kıbrıs Türk toplumunun

dünyanın geri kalanı ile sağlıklı ve sürdürülebilir ilişki kurmasını sağlayacak yeni bir düzen de henüz tesis edilemedi.

1974'ten günümüze Türkiye'nin Kıbrıs'ta tercih ettiği çözüm oldukça dalgalı bir seyir izledi.

Türkiye'nin müdahalesinin "barışçı çözümsüzlük" anlamına geldiğini dile getirenler olduysa da uluslararası sistemdeki değişiklikler bunu sürdürülebilir bir durum olmaktan çıkarttı. Soğuk Savaş'ın bitişi, AT'nin Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmesi, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değişime zorlayan gelişmeler olmuştur.

1990'larda uç veren bir klişe, Lefkoşa'nın Avrupa'daki son bölünmüş başkent olduğu iddiasıdır. Bu klişe, Kıbrıs sorunun giderek bir Avrupa sorununa dönüşmesinin ilk işaretlerindedir. Soğuk Savaş boyunca, Kıbrıs, Avrupa'dan çok Ortadoğu jeopolitiğinin bir unsuru kabul edilirdi. Hatta adanın 1970'lerde gözde bir turizm destinasyonu olarak sivrildiği dönemlerde, yabancı basında Maraş'tan (Varasho) "Ortadoğu'nun Miamisi" olarak söz edildiği olurdu. Rum yönetimi, ülke markalama stratejisinde Kıbrıs'ı Avrupalı değil, Ortadoğulu bir ülke olarak konumlandırmıştı.

Yunanistan'ın AB üyesi olması ve Soğuk Savaş'ın bitişiyle, Güney Kıbrıs'ın AB'ye katılması gündeme geldi. 1990'larda Türkiye'nin de benzer bir hedefinin olması, ancak olumlu bir yanıt alamaması, Ankara'nın Kıbrıs politikasında savrulmalara yol açtı. Türkiye'nin AB üyeliği olasılığı zayıfladıkça, Kuzey Kıbrıs ile entegrasyon seçeneği öne çıktı. AB perspektifi güçlendikçe, federasyon seçeneği daha kabul edilebilir hale geldi. Bugün varılan noktada

adadaki nihai çözüm ile

Türkiye'nin

AB ile ilişkilerinin akıbeti arasında çok güçlü bir bağlantı olduğu ortadadır.

2004'te

Rum tarafının referandumda reddettiği Annan Planı, bu bağlantıyı yadsınamaz biçimde kurmuştu.

AB'nin Türkiye ile ne aday ne de komşu olarak göç dışında

herhangi bir ilişki kurma hevesinin olmadığı göz önüne alındığında, Kıbrıs sorununun özellikle Kıbrıs Türklerinin dünya

ile doğrudan siyasi, ekonomik ve toplumsal bir ilişki kurmasına izin verecek biçimde çözülme olasılığı çok düşüktür.

Üstelik daha önce

etnik farklıların ve Türkiye ile Yunanistan arasında jeopolitik rekabetin

damgasını vurduğu Kıbrıs sorununa yeni katmanlar ekledi. Doğu Akdeniz enerji

kaynakları bunun bir boyutu. Diğeri ise Suriye İç Savaşı nedeniyle Rusya'nın bölgede güçlü bir askeri varlık göstermesi. Bu konular çözümü

kolaylaştırmak yerine daha da derinleştiriyor, karmaşıklştırıyor. Uluslararası düzen (Batılıların ifadesiyle

“kurallar

temelli düzen”) ilmek ilmek çözülürken, Kıbrıs sorunun çözümünü artık eski parametrelerle ve eski aktörlerle

tahayyül etmek mümkün değil.

Bu ise Türkiye'nin

işini 20 Temmuz 1974'e

göre bir hayli zorlaştırıyor.

“Demir

tavında dövülür” derler.

Keşke müdahaleyi izleyen beş yıl kaybedilmeseydi diye hayıflanmadan edemiyor insan.

Kıbrıs meselesini çalışan herkes şunu derhal fark eder ki meseleye dahil olan tüm aktörler açısından tarih yazımının merkezi bir önemi vardır. Zira bu aktörler, Kıbrıs sorununun kökenleri ve çözüm yollarına dair pozisyonlarını kurarken, sahiplendikleri tarih anlatısını meşrulaştırıcı bir zemin ve politik bir kaldıraç olarak kullanırlar. Ayrıca geçmişin kamusal hafızada nasıl temsil edildiğinin, belirli kimlik tahayyüllerinin (Kıbrıslı, Kıbrıslı Türk, Kıbrıs Türk'ü gibi) kurulmasında ve yeniden üretilmesinde belirleyici etkisi vardır. Yani tarih yazımı, Kıbrıs meselesinin geçmişinden öte bugününe ve geleceğine ilişkin politik mücadelenin ve çatışan milliyetçi kimlik tahayyüllerinin temelini oluşturur.

Prof. Dr. Alper Kaliber
Altınbaş Üniversitesi

Türkiye'nin 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs adasına düzenlediği askeri harekât, bu durumun en can alıcı örneklerindedir. Türkiye için bu eylem bir barış harekâtı iken Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan için yasa dışı işgaldir. Bütün taraflar içinde resmi yaklaşımı kısmen ya da tamamen eleştiren kesimler olduğu da unutulmamalıdır. Peki tarafların benimsediği resmi ve anaakım söylemlere, kurdukları kavramsal çerçeveye bir mesafe koyarak 1974 olaylarını bilhassa Türkiye ve Kıbrıslı Türkler açısından nasıl değerlendirebiliriz?

Yunanistan'da 1967'den beri iktidarda olan askeri cuntanın desteklediği aşırı sağcı Nikos Sampson, gitgide bağımsız bir politika izleyen Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'u devirmek amacıyla 15 Temmuz 1974'te bir darbeye kalkıştı. Hedef öncelikle Makarios yönetimini, Kıbrıslı Rum sol güçleri ve sonrasında Kıbrıslı Türkleri ezmektir. Türkiye, 1959 Londra-Zürich antlaşmalarının kendisine verdiği garantörlük yetkisini kullanarak 20 Temmuz 1974 sabahı adaya birliklerini çıkardı. Birleşmiş Milletler'in (BM) adadan yabancı askerlerin çekilmesi gerektiği yolundaki 353 nolu kararı uyarınca kısa bir süre sonra ateşkes ilan etti. Ne var ki Temmuz ve Ağustos aylarındaki Cenevre barış konferanslarının Türkiye hükümeti açısından tatmin edici olmaması sonucu Türkiye, 14 Ağustos 1974'te ikinci harekâta başladı. Uluslararası toplumun asıl olarak tepki gösterdiği harekât, bu ikincisidir.

Türkiye, 20 Temmuz'da harekete geçerek Kıbrıslı Türklerin maruz kalabilecekleri toplu katliamı önlemeyi başardı. Ancak daha çok barış müzakerelerinde güçlü olabilmek için yapılan ikinci harekât, Türkiye'nin haklılık zeminini önemli ölçüde sarstı. Garantörlük antlaşması II. maddede şöyle deniyordu: "Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu antlaşmanın I. maddesinde gösterilen taahhütlerini nazara alarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve aynı zamanda Anayasasının temel maddeleri ile kurulan nizamı tanırlar ve garanti ederler." Bir başka deyimle garantör devletlere adada statükonun yeniden inşası, yani 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ihyası görevi verilmişti. Türkiye, askeri zaferle elde ettiği güçlü pozisyonu, Kıbrıslı Türklerin etkili konumda olabilecekleri birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ihya etmek yerine adada Türk ve Rum nüfusların birbirlerinden izolasyonuna dayalı yeni bir statüko oluşturmayı tercih etti. Bu bağlamda 1983'te kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), BM

Güvenlik Konseyi'nin

550 nolu kararla adadaki "ayrılıkçı yapılanmaları yasa dışı" ilan etmesiyle Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmadı.

Türkiye'nin askeri harekâtı 50. yılını

doldururken aradan geçen zamanın taraflara ne getirdiğine ana hatlarıyla bakalım. Türkiye'nin

harekâtıyla birlikte Kıbrıs'ta Nikos Sampson darbesi yenilgiye uğradı ve Sampson iktidarı kısa zamanda çöktü. Yunanistan'da bu darbenin azmettiricisi olan askeri cunta yönetimi işbaşından uzaklaştırıldı;

ordu sivil hayata bir daha müdahale etmemek üzere kışlasına çekildi; Yunanistan'a demokrasi geldi;

demokratik dönüşümü ve

ekonomik kalkınmayı güvence altına

almak için Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik başvurusunda bulunuldu ve 1981'de bu hedef gerçekleşti. Türkiye'de başbakan Bülent Ecevit'in askeri zaferden

güçlü bir CHP hükümeti çıkarma çabaları başarısızlıkla sonuçlandı; Türkiye ABD silah ambargosuyla ve zor bir uluslararası ortamla karşılaştı; içeride ordunun günden güne artan ve 1980 darbesiyle bir

tahakküme dönüşen etkinliği uzun yıllar boyunca

kırlamadı; Türkiye 1987'de AB üyeliğine başvurursa da adaylığının kabulü dışında hiçbir statü elde edemedi; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı

gibi hayati önemdeki

konularda geri gidiş halen sürmekte.

Kıbrıslı Rumların kontrolündeki Kıbrıs Cumhuriyeti, bugün tüm uluslararası

kurumlarca ve Türkiye dışındaki tüm devletlerce Kıbrıs'ın tek meşru egemen

otoritesi olarak tanınıyor; AB'nin tam üyesi; birçok uluslararası anlaşmanın parçası. Sadece Türkiye'nin tanıdığı KKTC,

uzun yıllardır büyük bir izolasyona karşı mücadele veriyor. Bu ekonomik,

politik ve kültürel izolasyon sürdükçe Kıbrıslı Türklerin barış müzakerelerinde etkin olma kapasiteleri

zayıflıyor, Türkiye'ye

olan bağımlılık artıyor, Kıbrıs meselesi daha da içinden çıkılmaz hale geliyor.

Evet, 50 yıldır adada toplumlar arası önemli bir çatışma yaşanmadı. Ancak

şiddetin olmayışı, barışın tesis edildiği anlamına da gelmiyor.

Eğer zamanın Türkiye hükümeti, ilk harekât sonrasındaki süreci daha iyi yönetebilseydi, yeni bir statüko inşa etmek yerine Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası altında Kıbrıslı Türklerin haklarını ve güvenliğini güvence altına alan bir düzen kurulmasına öncelik etseydi bugün çok farklı gelişmelerden söz ediyor olabilirdik. Örneğin, uluslararası topluma haklılığını anlatabilmiş ve garantörlüğün gereklerini yerine getirmiş bir Türkiye'nin, Yunanistan'la birlikte Avrupa Topluluğu'na katılması olasılığı oldukça yüksekti. Bu da Türkiye'yi daha 1980'lerde Yunanistan gibi bir demokratik istikrar ve ekonomik kalkınma yoluna sokabilirdi. Ne var ki Kıbrıs'ı yüzer bir uçak gemisi, Yunanistan'ı dengeleyecek bir jeostratejik değer olarak gören güvenlikçi anlayış Türkiye'de halen egemenliğini sürdürmekte. Günümüzde savunma teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin gereksiz kıldığı bu yaklaşım, Kıbrıs meselesini güvenlikleştirerek ve bir tabu haline getirerek bu konudaki kamusal tartışma ve eleştiri süreçlerini büyük ölçüde kısıtladı ve Türkiye demokrasisine zarar verdi. Ancak daha vahimi, Kıbrıs sorununun toplumsal, ekonomik ve diğer boyutlarını görmemizi engelledi ve hatta Kıbrıs dolayısıyla ülkemizdeki Rum azınlığa çeşitli zamanlarda yapılan baskıyı meşrulaştırdı.

Bugün Kıbrıs sorununun çözümsüz bir çıkmazda bulunmasının tek sorumlusu, elbette Türkiye'de ele alınış biçimi değildir. Kıbrıs Rum liderliğinin BM çatısı altında yıllardır yapılan barış müzakerelerinin bazılarında takındığı maksimalist tavır, Kıbrıs'ın iki tarafında çözüm amaçlayan liderlerin aynı zamanda işbaşına gelememeleri, AB'nin özellikle 2004 Annan Planı referandumu sonrasında KKTC'nin izolasyonunu hafifletecek adımlar atamaması gibi faktörler de konuyu bir çıkmaza sürüklemiş durumda.

Türkiye hükümetinde mevcut statükonun sürdürülerek zamanla KKTC'nin tanındığı iki devletli çözüme ulaşılması yolunda bir irade olduğu gözlemleniyor. Bu politikanın iki temel açmazı bulunuyor. İlki, konuya dair uluslararası toplumda çok büyük bir paradigmatik dönüşüm olmadıkça KKTC'nin tanınmayacağı ve izolasyonunun süreceği aşıkardır. Nitekim AB liderleri, iki bölgeyi, iki toplumlu, federatif çözüme olan bağlılıklarını yakın zamanlarda yeniden dile getirdiler. İzolasyon meselesinin, KKTC'nin egemenliğinden ziyade Kıbrıslı Türklerin kolektif haklarının çiğnenmesi çerçevesinde ele alınması daha sonuç verici olacaktır.

İkincisi, kronikleşen Kıbrıs sorunu, Türkiye açısından yeni güvenlik zaafı doğurmaktadır. Güvenlikçi anlayış Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki güvenlik endişelerini gideremediği gibi bunlara yenisini eklemiştir. Örneğin Türkiye 2020 yazında Kıbrıs etrafındaki fosil yakıt yataklarının işletilmesi krizinde ilk defa AB ile karşı karşıya gelmiştir. Dünyayı kirleten ve sahiplerine kısa vadeli karlar dışında hiçbir getirisi olmayan fosil yakıtlar yerine güneşi bol Kıbrıs'ta yenilenebilir enerji kaynaklarında işbirliğine yönelmek, tüm halklar için daha kazançlı olacak ve barışçıl bir ortamın oluşmasına katkı verecektir. Oysa Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün sürmesinin, gittikçe istikrarsızlaşan ve bölgesel çatışmaların yoğunlaştığı dünya siyasetinde öngörülemez sonuçları olacaktır. Bu çıkmaz, adada gittikçe kronikleşen su kıtlığı, düzensiz göç gibi sorunların çözümsüz kalmalarına yol açmakta ve bilhassa Kıbrıslı Türklerin hissettikleri belirsizlik ve umutsuzluk duygularını körüklemektedir.

Aslında Kıbrıs meselesinin çıkmaza

girmesinin bir nedeni de konuya dahil olan tüm diğer aktörlerin, Kıbrıslı Türklerin kendi gelecekleri hakkında söz söyleme iradelerini yok saymalarıdır. Kıbrıs Rum liderliğinde, bir ilerleme olacaksa bu ancak Türkiye'nin onayıyla mümkün olur görüşü hakimdir. Türkiye'deki karar alıcılar da söylemleri ve eylemleriyle bu kanyı güçlendiriyorlar. Bu da Kıbrıslı Türklerin müzakerelerde ve kendi gelecekleri konusunda aktör olma kabiliyetlerini ve çözüme dair umutlarını iyice zayıflatmaktadır. Türkiye'nin yapması gereken, Kıbrıs Türk siyasetine müdahil olmak yerine burada oluşan iradenin uluslararası kanallarda güçlü şekilde ifade edilmesine katkı vermektir. Herkesi mutlu edecek ve herkes için olumlu sonuçlar doğuracak bir barışa ancak böyle ulaşılabilir. Biraz cesaretle, Kıbrıslı Türklerin iki ana unsurundan biri olacağı bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Türkiye'nin bölgesiyle entegrasyonunda ve AB ile ilişkilerinde elini oldukça rahatlatacağını görebiliriz. Ayrıca Kıbrıs sorununun olası bir çözümünün, konunun parçası olan devletlerle birlikte bölgeye ihtiyacı çok hissedilen barışçıl bir istikrar sağlayacağı kesindir.

Prof. Dr. Kudret Özersay

(Eski KKTC Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı), Doğu Akdeniz Üniversitesi

Garanti Antlaşması'na dayanarak yapılan bu askeri müdahale yapılmamış olsaydı bugün Kıbrıs Türk halkı var olmayabilirdi yani 1974'te Kıbrıs Türk Halkının karşı karşıya kaldığı tehdit aslında varoluşsal bir meseleydi. Yunanistan'ın 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta yaptığı askeri darbe ertesinde göreve getirilenlerin yaptıkları açıklamalar o eşikte Türkiye'nin harekâtı yapmaması halinde Kıbrıs Türk halkının tamamen yok edileceğini doğruluyor. Aslında Türkiye'nin müdahalesi 1963 Aralık ayından itibaren hep vardı, Kıbrıslı Türkler 1963-1974 yılları arasında Kıbrıs adasının %3'lük bir bölümüne sıkışmış durumda gettolarda yaşamaktaydılar. 1974'e kadar Türkiye'nin de verdiği lojistik destekle direndiler ve 1974 müdahalesi dengeleri tamamen değiştirmiş oldu. 1974 Barış Harekâtı sonucunda Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin bir bölümünün evlerinden yerlerinden edildikleri, göç etmek zorunda kaldıkları, ölümlerin olduğu bir gerçektir ancak eğer Türkiye Garanti Antlaşmasından kaynaklanan hakkını kullanarak bu adımı atmamış, müdahale etmemiş olsaydı çok daha fazla insan hayatını kaybedecek, çok daha fazla sivil evinden ve yerinden olacak ve bir Halk, Kıbrıs Türk Halkı tarih sahnesinden silinecekti. Türk dış politikası 1974'te alınan bu karar NATO üyesi olsa da genel anlamda Soğuk Savaş yıllarında Batı ittifakında yer alsa da Türkiye'nin bazı yaşamsal stratejik çıkarları söz konusu olduğunda genel kalıpların dışına çıkabileceğini göstermesi açısından çok önemliydi. Özellikle 20 Temmuz 1974 ertesinde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı silah ambargosu Türk savunma sanayisinin aslında ne kadar yaşamsal olduğunun idrak edilmesine büyük katkı yaptı ve daha özerk bir savunma sanayi geliştirme düşüncesi güçlendi denilebilir. Türk hariciyesi açısından da 1974 Barış Harekâtı aslında bir kırılma noktası oldu çünkü Türk diplomatları o tarihten sonra neredeyse katıldıkları her görüşmede, her konferansta, her diplomatik girişimde ve uluslararası örgütte karşılarında bu konuyu buldular ve kendilerini gerek siyasi, gerekse hukuki anlamda bu konuya hazırlanmanın, argüman geliştirmenin ve zamanla kamu diplomasisini daha iyi kullanmanın önemini daha da iyi kavradılar.

Kuzey Kıbrıs'ta
uzun yıllar "dünyadan

izole edilsek bile bize Türkiye'nin desteği yeter de artar bile" şeklinde bir yaklaşım hakim oldu gerek KKTC'de gerekse Türk dış politikasında. Oysa bu konuda gerçek anlamda bir pozisyon geliştirilmesi yaklaşımı ancak 2004 yılında ortaya konulabildi. Yani o zamana kadar 1994 Avrupa Toplulukları Adalet Divanı tarafından KKTC mallarının özel tarifelerle AB pazarına girişini baltalayan bir kararın alınması aşamasında ciddi bir hukuki mücadele ortaya konulmamış, uluslararası örgütlerde, birtakım alt komitelerde konuları henüz olgunlaşmadan, kemikleşmeden takip etme yaklaşımı ilk zamanlar pek tercih edilmemiş, önemsenmemiştir. 2004 Annan Planı referandumunda Kıbrıs Türk halkının evet oyu ile çözümü desteklemesi, 541 ve 550 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla izole edilen KKTC'nin o kararlardaki temel dayanak noktası olan "ayrılıkçı devlet" iddiasının çökmesi Türk dış politikasında daha ofansif bir yaklaşımın formüle edilmesine yardımcı olmuştur. Son dönemde önce İslam İşbirliği Teşkilatı, daha sonra da Türk Devletleri Teşkilatı gibi uluslararası politikada kayda değer etkisi olmayan örgütlere gözlemci üyelik üzerinden KKTC'ye bir destek sağlanmaya çalışılmış ve izolasyonların sona erdirilmesi vurgusu artmıştır. Ancak bunun temel dayanaklarını dünyanın anlayabileceği şekilde formüle etmeye dönük yeni ve yaratıcı yaklaşımlar hala eksik görünmektedir. Öte yandan Türkiye'nin Batının Ukrayna savaşı ertesinde Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımların dışında kalan Türkiye'nin Türk-Rus yakınlaşmasını kullanarak KKTC bağlamında çok daha somut bazı adımların atılmasını sağlaması mümkündür ancak bu konuda henüz somutlaşmış bir görüntü bulunmamaktadır.

Son olarak, Orta Doğu'da ve Doğu Akdeniz'de çatışmaların yükseldiği, genel olarak dünyada da büyük bir savaş tehlikesinden bahsedilen bir konjonktürün gerek Türk-Rus ilişkileri gerekse diğer yeni şekillenmekte olan ticaret yolları nedeniyle ciddi fırsatlar sunduğu kanısındayım. Özellikle

Doğu Akdeniz bölgesinde hem aktörler hem de faktörler değişmiş durumdadır. Rusya ve Çin'i bu bölgenin dışında tutmaya gayret gösteren bir ABD ve genel anlamda Batı söz konusudur, Türkiye'nin bunu çok iyi değerlendirmesi gerekir. Çin ve Rus yatırımlarının Türkiye'de giderek artan etkisi ve yükselen güçler ile Türkiye'nin artan ticari ve askeri ilişkileri aynı zamanda Türk dış politikası bağlamında Türkiye'nin ve dolayısıyla Kıbrıs Türklerinin de elini, pazarlık gücünü artıracak niteliktedir diye düşünüyorum.